

УДК:316.344.42 : 323.39

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ЯК СУБ'ЄКТ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Лілія Хорішко

*Запорізький національний університет
Факультет соціології та управління, кафедра політології
вул. Жуковського 66, 69600, м. Запоріжжя, Україна
e-mail: lkhorishko@rambler.ru*

Досліджується вплив політичної еліти на інтеграційні процеси в умовах глобального розвитку. Успішність діяльності даного суб'єкта залежить від використання конкретного типу зовнішньополітичної активності (спонтанна гра, задум, проект, заколот) і відповідних технологій прийняття рішень (технологія «м'якої сили», технологія «жорсткої сили» та «розумна» технологія).

Ключові слова: політична еліта, інтеграційний процес, типи зовнішньополітичної активності, політичні технології.

Сучасні тенденції глобалізації, які супроводжуються посиленням ролі транснаціональних корпорацій, зміною функцій держави як політичного інституту, кризовими явищами в економічній сфері, впливають на формування міжнародних відносин у даний період. Одним із проявів глобалізації можна вважати інтеграційні процеси, які в значній мірі визначають напрями реорганізації системи міжнародних відносин, підвищують роль створених об'єднань у виробленні й ухваленні політичних рішень, одночасно формуючи своєрідні традиції взаємодії, обумовлені політичними, історичними та соціально-економічними чинниками розвитку регіонів. Активна участь в інтеграційних процесах забезпечує реалізацію стратегій розвитку конкретних держав, допомагаючи їм не тільки використовувати власний ресурсний потенціал, а й своєчасно реагувати на виклики навколишнього середовища, ефективно позиціонувати себе в міжнародному політичному просторі, вирішуючи при цьому, актуальні проблеми внутрішнього характеру.

Загалом, інтеграцію можна розглядати як процес об'єднання конкретних суб'єктів, що обумовлюється формуванням цілісної структури, встановленим порядком діяльності та взаємодії складових компонентів. Ефективність інтеграційних процесів багато в чому залежить від діяльності політичного суб'єкта, який відповідно до своїх функцій і рівня інституалізованості в політичній системі здатний ініціювати та реалізовувати на практиці конкретні проекти. Відповідно, політична еліта, виступаючи організованою соціальною групою, яка представляє меншість суспільства і є суб'єктом підготовки і прийняття стратегічних рішень, володіючи при цьому ресурсним потенціалом, може розглядатися як активний учасник інтеграційних процесів. Це актуалізує необхідність дослідження політичної еліти як суб'єкта інтеграційних процесів в умовах глобального розвитку, що є метою даної наукової розвідки.

У науковому осмисленні проблем інтеграції та ролі в цьому процесі політичної еліти можна виділити наступні напрями: функціоналізм і неофункціоналізм, федералізм, транснаціоналізм, міжурядовий підхід. В рамках функціонального підходу Д. Мітрані

акцентував увагу на необхідності налагодження міждержавного співробітництва спрямованого на вирішення проблем, які характеризуються наявністю спільного інтересу і потреб у різних сферах життєдіяльності. Виклики, які глобалізація кидає конкретним державам, актуалізують необхідність експертного супроводу рішень щодо сутності інтеграційних процесів. Тому, на думку Д. Мітрانی, успішність того чи іншого інтеграційного проекту залежатиме від співпраці політичної еліти (яка визначає загальний вектор взаємодії, виходячи з прагнення знайти баланс між зовнішньою і внутрішньою політикою) та експертів (які схильні до чіткої структуризації проблеми і пошуку технологій їх вирішення). Неофункціоналізм (Е. Хаас) стверджує необхідність усвідомлення політичною елітою і конкретними групами інтересів загальних цілей і завдань, а також типів зовнішньополітичної активності щодо їх досягнення. Процес інтеграції складається з послідовних етапів, на кожному з яких активізується ключовий агент інтеграції. Політична еліта може розглядатися таким агентом на початковому етапі інтеграції як генератор спільної ідеї, яка співвідноситься з національними інтересами і може бути підтримана громадською думкою.

Представники федералізму (А. Спінеллі, С. Пістоні, В. Райкер) акцентували увагу на необхідності створення наднаціональних інститутів, основою діяльності яких має бути національна безпека. На думку В. Райкера, інтеграційний процес може розвиватися на основі двох моделей: периферійного федералізму і централізуючого федералізму. При першій моделі політичні еліти отримують можливість здійснювати контроль над діяльністю наднаціонального центру, а при другій – саме наднаціональний центр диктує умови взаємодії національній політичній еліті. Формування даних моделей відбувається в рамках так званого «інституціонального торгу», в якому політичні еліти прагнуть закріпити формальні правила, процедури взаємодії, визначити можливості та переваги [1].

В рамках транснаціонального підходу (Дж. С. Най, Р. Кохен) інтеграційні процеси розглядаються, як певні комунікаційні мережі, в рамках яких здійснюється обмін інформацією, накопичується досвід взаємодії. Політична еліта для збереження владних повноважень повинна пристосовуватися до постійно змінюваних умов і знаходити шляхи тісної взаємодії з транснаціональними компаніями, залучаючи їх до різноманітних державних проектів [7]. На думку представників міжурядового підходу (Е. Моравчик), інтеграція буває формальна (створення нових політичних інститутів як результат взаємодії національних еліт) і неформальна (соціальна та економічна взаємодія). Успішність інтеграційних проектів залежить від усвідомлення спільності інтересів політичною елітою і домінуючими групами інтересів в рамках конкретної держави, що супроводжує вироблення спільних рішень [1].

Основою зовнішньополітичної активності еліт виступає здатність забезпечувати конкурентоспроможність держави в світовому політичному просторі на основі оптимального співвідношення цілей діяльності, засобів їх досягнення та обліку факторів впливу. Основними зовнішньополітичними функціями еліт можна вважати політичне цілепокладання, регулювання основ міжнародної діяльності, консолідація суспільства та формування позитивної громадської думки щодо зовнішніх стратегій розвитку. Політичне цілепокладання направлено на розробку основних пріоритетів зовнішньої політики. Враховуючи сучасні інтеграційні тенденції і необхідність позиціонування в глобальному просторі – це може бути якийсь інтеграційний проект. Регулятивна функція проявляється у виробленні правил і норм взаємодії з іншими політичними суб'єктами, які не суперечать міжнародному праву і сприяють ефективній реалізації внутрішнього

потенціалу держави з метою оптимізації процесу досягнення суспільного блага. Функція консолідації спрямована на формування суспільної підтримки основних напрямків зовнішньополітичної активності. Глобальний рівень реалізації даних функцій повинен відповідати загальним тенденціям сучасного розвитку, враховувати культурні, економічні, політичні особливості держави і суспільства з метою усвідомлення їх цінності в конкретному геополітичному просторі.

Відповідно, в сучасних умовах зростання ролі комунікативної взаємодії, впливу інформації на процес прийняття рішень, інновацій у сфері виробництва трансформуються роль політичної еліти. Ефективність виконання нею внутрішніх і зовнішніх функцій, залежить від здатності налагоджувати взаємодію між політичною і бізнес-елітою не лише на національному, а й глобальному рівнях. У той же час прагнення політичної еліти зберегти свої повноваження і вплив на процес прийняття політичних рішень вимагає від неї активізації зусиль щодо створення ситуативних елітних коаліцій, вироблення рішення яких, виходить за межі національної держави. На думку С. Гантінгтона, формується так звана «Культура Давоса», яка відображає інтереси і прагнення національної еліти на рівні глобального управління. Ця тенденція свідчить про виникнення транснаціональної еліти, яка усвідомлює свою автономність і низьку підзвітність національному електоратові. Виходячи з цього, в умовах глобалізації політичні суб'єкти стають більш самодостатніми, їх рішення менш доступними для розуміння суспільства, що свідчить про підвищення їх ролі в глобальному управлінні [5].

Необхідність формування стійких взаємодій на глобальному та національному рівнях робить політичну еліту активним учасником інтеграційних процесів. Вони припускають наявність суб'єкта, який здатний за допомогою існуючих ресурсів нав'язувати свою точку зору і надавати гарантії захисту, об'єкта, того на кого здійснюється вплив і проекту (концепції економічної, політичної, культурно-гуманітарної діяльності, спрямованої на інтеграцію конкретних держав в систему взаємодії на основі вертикального і горизонтального рівнів управління з метою координації діяльності суб'єкта та об'єкта) [3]. Інтеграційна діяльність характеризується наявністю конкретних цілей, завдань та основних етапів. Зміст даних цілей визначається актуальними потребами функціонування конкретної політичної системи, виходячи з цього, припускає цілеспрямовану діяльність політичних суб'єктів, що реалізують намічені програми, потреби яких задовольняються продуктами даної діяльності. Політична еліта, реалізуючи свої безпосередні функції, є активним суб'єктом діяльності, в тому числі інтеграційної, який використовує конкретні засоби і способи реалізації проектів на практиці.

Практична реалізація інтеграційного проекту передбачає певний тип зовнішньополітичної активності політичної еліти: спонтанну гру, задум, проект і заколот. Спонтанна гра характеризується пошуковими діями щодо тактики налагодження взаємодії з іншими суб'єктами, при цьому домінуюча мета – вивчити стан, реакцію на запропоновані ідеї. Даний вид активності формує своєрідний фон можливих стратегічних дій політичної еліти. Задум – це усвідомлена дія суб'єкта, спрямована на нав'язування іншим ідей власного світорозуміння. Цей вид активності передбачає вивчення потенційного суб'єкта взаємодії, визнання його особливостей, а також направленість на переконання або примус до належного розуміння світу. Проект спрямований на встановлення конкретних правил взаємодії, які певним чином ігнорують суб'єктність держав або ж національних політичних еліт, оскільки сфера впливу зміщується до іншого організаційно-оформленого простору, тобто цілісного геополітичного блоку, здатного

здійснювати функції глобального управління. Заколот характеризується запереченням існуючих умов і спонтанними діями, які є сплеском емоцій [6].

Дж. Най, досліджуючи проблеми лідерства у світовій політиці, акцентував увагу на існуванні трьох основних політичних технологій, які застосовуються елітою в зовнішній політиці. Технологія «м'якої сили» передбачає використання політичної культури, ідеології і дипломатії як головних інструментів взаємодії та переконання інших суб'єктів у правильності та привабливості здійснюваного вибору або дії. Технологія «жорсткої сили» спрямована на досягнення певних цілей за допомогою примусу, нав'язування певної точки зору іншому суб'єкту, використовуючи в основному економічний і військовий потенціал [11, с. 40]. Необхідність реагування на виклики глобалізації сприяла появі технології «розумної сили», яка є своєрідним синтезом перших двох. Вона акцентує увагу на необхідності діагностування політичної ситуації, виявлення балансу сил і позицій, узгодження тактичних дій для створення ефективної стратегії досягнення певної мети [11, с. 87–88].

Особливості історичного та політичного розвитку європейських країн, спільні культурні та релігійні цінності актуалізували необхідність розробки інтеграційного проекту, який би дозволив національним державам оптимізувати, в першу чергу, економічну складову зовнішньої і внутрішньої політики для успішного позиціонування у світовому політичному просторі. Відповідно основним ініціатором даних перетворень можна вважати політичні еліти як суб'єкт вираження і забезпечення національних інтересів. Прогнозовані переваги економічного зростання мотивували європейські політичні еліти передати частину своїх повноважень на наднаціональний рівень управління, що спричинило за собою процеси його інституалізації. Політична складова європейської інтеграції досі є предметом дискусій представників національних політичних еліт. В результаті європейська модель інтеграції базується на трьох складових: Європейські співтовариства (митний союз, єдиний внутрішній ринок, економічний і валютний союз); спільна зовнішня політика та політика безпеки; співпраця в галузі внутрішніх справ і юстиції. Прийняття рішень по першому блоку співробітництва відбувається з переважанням принципу наднаціональності. По другому і третьому – на основі принципу міждержавної взаємодії [1].

Виходячи з цього, європейській політичній еліті притаманна така форма зовнішньополітичної активності як проект, а домінуючою є застосування технології «м'якої сили». Це проявляється в прагненні європейського політичного співтовариства удосконалити практики глобального управління за допомогою використання превентивних методів вирішення політичних конфліктів, розширення співробітництва з іншими державами з метою їх поступового реформування та досягнення певного рівня засвоєння ними європейських ліберальних цінностей. Враховуючи переваги і певні загрози, в цілому можна говорити про перспективно-орієнтовану діяльність політичної еліти в рамках даного інтеграційного проекту, наявності в її розпорядженні необхідних ресурсів для внесення необхідних для конкретної політичної ситуації змін [9].

Північноамериканська модель інтеграції спрямована на поетапне економічне зближення, яке не створює ризиків для національного суверенітету. Історичні, політичні особливості формування держав даного континенту і взаємин між ними актуалізували регіональну інтеграцію, спрямовану на підвищення ступеня економічної стабільності за допомогою усунення митних бар'єрів, створення та підтримку умов вільної конкуренції, залучення інвестицій і т.д. Ініціаторами інтеграційного процесу виступили представники бізнес-еліти США, Канади та Мексики, а політична еліта направила свої зусилля на

пошук спільних ідей та цінностей, необхідних для формування певного рівня підтримки суспільством проекту – НАФТА. Виходячи з цього, північноамериканська модель не була інституалізована. Політичний аспект взаємодії цих держав, їх реагування на виклики глобалізації залишається прерогативою національних урядів [2]. Відповідно, національні політичні еліти в рамках даного інтеграційного проекту досить ефективно поєднують такі типи активності як проект і задум, орієнтуючись на використання технології «розумної сили». Проектний тип активності виявляється в формуванні чітких правил і процедури взаємодії в економічній сфері. Оскільки політичний аспект взаємодії даних держав є прерогативою національної політичної еліти, то виходячи з ресурсного потенціалу та національних інтересів, вони формують певні моделі взаємин, прагнуть згадати при необхідності існуючі протиріччя за допомогою технології «розумної сили».

Українська політична еліта, усвідомлюючи необхідність реагування на виклики глобалізації, є учасником наступних інтеграційних проектів – ЦЕІ, ОЧЕС, СОТ, ГУАМ (Організація за демократію та економічний розвиток). Діяльність в рамках даних проектів здійснюється на основі певної процедури, але вона не спрямована на формування регіонального лідерства держави або задоволення конкретних політичних інтересів. Ефективніше інтеграційна діяльність розвивається в рамках транскордонного співробітництва, яке дозволяє оптимізувати економічні та культурні зв'язки конкретних регіонів, а також активізувати взаємодію регіональних еліт в контексті задоволення відповідних регіональних інтересів. Однією з основних причин низької активності України в інтеграційних процесах можна назвати відсутність чіткого вектора культурно-цивілізаційного розвитку, нездатність політичної еліти діяти, виходячи з домінування національних інтересів [8].

Слід зазначити наявність певних досягнень української політичної еліти в євроінтеграційних процесах, проявом чого була синхронна ратифікація Угоди про асоціацію між Україною і ЄС Верховною радою України та Європейським парламентом [10]. Водночас, успішність реалізації даного проекту буде залежати від ефективного проведення комплексу реформ, направлених на вирішення проблем та подолання викликів, що стоять сьогодні перед нашою державою. Практична реалізація даних модернізаційних перетворень не можлива без високого рівня суспільної підтримки, надання пріоритетності загальнонаціональним інтересам, використання зарубіжного досвіду та врахування особливостей політико-історичного розвитку держави [3]. Саме діяльність в заданих напрямках є досить актуальною для сучасної української політичної еліти. Загалом, домінуючим типом зовнішньополітичної активності еліти виступає спонтанна гра, що проявляється у прагненні на регіональному рівні налагодити взаємодію, при домінуванні приватного інтересу над державним. Даний вид активності формує своєрідний фон можливих стратегічних дій політичної еліти, виходячи з особливостей політичної ситуації. Можна говорити про домінування технології «м'якої сили».

Таким чином, посилення тенденцій глобалізації, необхідність реагування на внутрішні та зовнішні виклики, потреба в збереженні важелів впливу на процес прийняття рішень, не тільки трансформують роль політичної еліти, але і мотивують її на активну зовнішньополітичну діяльність. Ініціювання та подальша участь в інтеграційних процесах дозволяє політичній еліті з одного боку, бути активним учасником зовнішньої політики, знаходячи при цьому способи взаємодії з бізнес-елітою, не дозволяючи їй взяти на себе повний контроль за процесом прийняття рішень, а з іншого боку – впливати на формування громадської думки в контексті підвищення рівня довіри суспільства.

Динаміка інтеграційних процесів обумовлюється історичними, політичними та економічними факторами впливу на функціонування конкретної держави. Успішність участі політичної еліти в даних процесах обумовлюється наявністю політичної волі, щодо передачі часткових повноважень наднаціональним органам, усвідомленням необхідності протистояти викликам глобалізації, враховуючи при цьому національний інтерес, використанням конкретного типу зовнішньополітичної активності і певних технологій прийняття рішень.

Список використаної літератури

1. Бусыгина И. Асимметричная интеграция в Евросоюзе / И. Бусыгина. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/fifteen/002.htm>
2. Даркина А. Интеграция в рамках НАФТА: динамика развития объединительных процессов в 1990–2000 гг. (экономический контент) / А. Даркина [Электронный ресурс] // Региональные исследования. – 2010. – № 2. — Режим доступа: <https://sites.google.com/site/regionalnyeissledovaniya/arhiv/vyp-2/a-v-darkina-integraciya-v-ramkah-nafta>
3. Ирхин Ю. Реинтеграция постсоветского пространства: условия, теоретическое осмысление, возможные сценарии / Ю. Ирхин [Электронный ресурс]. – Режим доступа // <http://rusprostranstvo.com/article/view/337>
4. Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства/ Інформаційно-аналітичне видання. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу // http://dif.org.ua/modules/pages/files/1407765948_3132.pdf
5. Кортунув С. Мировая политика в условиях кризиса / С. Кортунув. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://uchebnik-besplatno.com/mejdnarodnie-otnosheniya-uchebnik/mirovaya-politika-usloviyah.html>
6. Лурье С. Мировая политика и ее прогностические индикаторы / С. Лурье, Л. Казарян // Полис. – 2012. – № 2 – С. 85–97.
7. Най-мл. Дж. Транснациональные отношения и мировая политика / Дж. С. Най-мл., Р.О. Кохэн // Теория международных отношений: Хрестоматия; сост., науч. ред. и коммент. П. Цыганкова. – М.: Гардарики, 2002. – С. 152–167.
8. Ротар Н. Єврорегіональна політика України в контексті сучасних цивілізаційних процесів / Н. Ротар // Сучасна українська політика. Спецвипуск: Україна як суб'єкт. – К.: Вид-во Фенікс, 2011. – С. 111–119.
9. Троицкий М. Европейский Союз в мировой политике / М. Троицкий // Международные процессы: Журнал теории международных отношений и мировой политики. – 2004. – Том 2 (№ 2). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/five/004.htm>
10. Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом – [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article>
11. Nye J. The Powers to Lead / J. Nye. – Oxford: University Press, 2008. – 240 p.

Стаття надійшла до редколегії 29.04.2015

Прийнята до друку 01.07.2015

THE POLITICAL ELITE AS A SUBJECT OF INTEGRATION PROCESSES IN GLOBAL DEVELOPMENT

Lilia Khorishko

*Zaporizhzhya National University,
Faculty of Social Sciences and Administration, Department of Political Sciences
Zhukovsky str., 66, 69600, Zaporizhzhya, Ukraine
e-mail: lkhorishko@rambler.ru*

The influence of the political elite on integration processes in global development is investigated. The success of this subject's practice depends on using of a specific type of foreign policy activity (spontaneous game, conception, project, rebellion) and corresponding technologies of decision making (a "soft power" technology, a "hard power" technology and a "smart" technology).

Key words: political elite, integration processes, types of foreign policy activity, political technologies.

**ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭЛИТА КАК СУБЪЕКТ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ
В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ****Лилия Хоришко**

*Запорожский национальный университет
Факультет социологии и управления, кафедра политологии
ул. Жуковского 66, 69600, г. Запорожье, Украина
e-mail: lkhorishko@rambler.ru*

Исследуется влияние политической элиты на интеграционные процессы в условиях глобального развития. Успешность деятельности данного субъекта зависит от использования конкретного типа внешнеполитической активности (спонтанная игра, замысел, проект, мятеж) и соответствующих технологий принятия решений (технология «мягкой силы», технология «жесткой силы» и «умная» технология).

Ключевые слова: политическая элита, интеграционный процесс, типы внешнеполитической активности, политические технологии.